

Krzysztof Bracha
(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

<https://orcid.org/0000-0001-9409-4770>

Husytyzm jako kąkol. Kalendarium husyckie w kazaniu *Dominica V post Epiphaniam* Jana z Paczkowa Wettzigers z końca XV w.

<https://doi.org/10.26881/sds.2022.25.02>

Keywords: Hussitism, preaching, Jan z Paczkowa Wettziger

W rękopisie z końca XV w. proveniencji augustianów (kanoników regularnych) w Żaganiu (prepozytura w Zielonej Górze), przecho-
wywanym dziś w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego, zacho-
wała się kolekcja kazań, postylla na cały rok liturgiczny *Sermones
varii de tempore et de sanctis* przepisana przez Jana z Paczkowa
Wettzigers¹. Wettziger prawdopodobnie nie był jej autorem, lecz –
jak wyznał w rękopisie – zredagował ją w trakcie pobytu w Zie-
lonej Górze na podstawie kolekcji kazań pewnego brata „Patricius
de ordine minorum de observancia”, czyli bernardyna Patryka².
Rękopis jest zasadniczo homogeniczny, gdyż wymieniona kolek-
cja kazań wypełnia niemal cały kodeks. Na początku znajduje się

¹ Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego [dalej: BUWr], I.Q.137, *Sermones
varii de tempore et de sanctis*, rkps, Inc.: „Sermones patris Patricij de ordine minorum
de observancia. Dominica 2^a adventus. Sermo primus. *Erunt signa in sole etc.* Luce
21. In verbis sacri ewangelij fit mencio [...]”, f. 17r–345v; zob. BUWr, I.Q.121–249,
Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, tzw. Katalog
Göbera, t. 15, rkps, s. 32–33; E. Kaczor, *Kazania o św. Jadwidze Śląskiej w rękopi-
sach śląskich późnego średniowiecza*, mps rozprawy doktorskiej w Archiwum
UJK. Dr Ewelinie Kaczor za wskazanie tego rękopisu dziękuję.

² BUWr, I.Q.137, *Sermones patris Patricij de ordine minorum de observancia*,
rkps, f. 16r.

rejestr zamieszczonych w kodeksie kazań³, a następnie traktat *Opusculum devocionis beati Bonaventure abbreviatum ad contemplanda cotidiana invisibilium sacramentorum*⁴, który się kończy kolofonem z informacją, że tekst traktatu oraz – jak można sądzić – cały kodeks został przepisany ręką Jana Wettzigera⁵. Rękopis kończy niewielka kolekcja kazań *De sanctis*⁶.

Co wiemy o obydwu kaznodziejach? Niestety niewiele. Wettziger lub Wecziger, Wetzinger – to Jan ze śląskiego Paczkowa (Johannes Wettziger de Paczkovia, zm. po 1497 r.), magister Uniwersytetu Krakowskiego⁷. Był bratem Tomasza Weczigera, altarzysty

³ „Tabula hec demontrat sermones, qui continentur in hoc volumine folio suo assignato cum quotto. Incipit feliciter exararata [!] anno salutis 1493”, *ibidem*, f. 1r–IXv.

⁴ *Ibidem*, f. 1r–15v.

⁵ Kolofon: „Conscriptus per me fratrem Joannem Wetziger in Grunberg anno salutis 1493 in quadragesima”, *ibidem*, f. 15v; „pro honore altissimi per me indignum fratrum et magistrum Johannem Wetziger de Patzkouia hec colligentem in Grunberg opido pauperrimo tunc temporis degenti 1493”, *ibidem*, f. 299v; „Hec collegi ex libellis cuiusdam religiorissimis viri ordinis minorum fratrum de observancia michi hanc materiam accommodantis ex maxima caritate pro zolo animarum, completa feria 2ª sub 8ª corporis Christi Anno Christi 1493 in Grunberg [...]”, *ibidem*, f. 345v.

⁶ *Ibidem*, f. 346r–411v; „Tantum de isto. Finitum in die s. Jacobi 1493”, *ibidem*, f. 411v.

⁷ Zob. *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, t. 1, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, współpr. R. Grzesik, Kraków 2004, s. 334, 384; występuje dwóch Janów z Paczkowa – Johannes Caspar de Patsczkaw (wpisany w 1469 r.) oraz Johannes Jacobi de Paczkouia (wpisany w 1476 r.); podobnie zob. *Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402–1541*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Warszawa 2011, s. 234, 240–241, 243; Johannes de Paczkow – bakałarz w 1471 r., mistrz w 1479 r. zidentyfikowany z Johannes Caspar de Patsczkaw oraz Johannes de Paczkowya (bakałarz w 1478 r., mistrz w 1480 r.), zidentyfikowany z Johannes Jacobi de Paczkouia; por.: J. Drabina, *Życie codzienne w miastach śląskich XIV i XV w.*, Wrocław 1998, s. 177; W. Mrozowicz, *Wettziger Johannes* [w:] *The encyclopedia of the medieval chronicle*, t. 2, J–Z, eds. T. Andrews, S. Bagge, K. Bate, M. Derwich, G. Dunphy, Leiden–Boston 2010, s. 1501–1502; *idem*, *Wettziger Jan z Paczkowa* [w:] *Słownik pisarzy śląskich*, t. 1, red. J. Lyszczyna, D. Rott, Katowice 2005, s. 145–146; *idem*, *Mittelalterliche Handschriften ober Schlesischer Autoren in der Universitätsbibliothek Breslau/Wrocław Handschriftenverzeichnis*, Heidelberg 2000, s. 37; *idem*, *Materiały rękopiśmienne dotyczące św. Jadwigi w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu* [w:] *Księga Jadwiżańska. Międzynarodowe Sympozjum Naukowe „Święta Jadwiga w dziejach i kulturze Śląska”*, Wrocław–Trzebnica 21–23 września 1993 roku, Wrocław 1995, s. 242; *idem*, *Późnośredniowieczna kompilacja dziejów Polski (Nieznany przekaz Rocznika tzw. świętokrzyskiego nowego wraz z Traktatem Henryka z Góry, Contra Cruciferos’ w rękopisie Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu I Q 411)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1989,

w Preszowie, który jako magister sztuk kierował szkołą w Brzegu, związany był z kolegiatą w Legnicy oraz kościołem parafialnym w Środzie Śląskiej, gdzie sprawował funkcję kaznodziei. W jednym z rękopisów wrocławskich⁸, zawierającym kolekcję kazań, Tomasz wystąpił jako donator powołanego manuskryptu. Jan z Paczkowa Wettziger wstąpił do kanoników regularnych w Kłodzku w czerwcu 1486 (1485?), gdzie rok później złożył profesję. W 1487 r. został posłany przez prepozyta Michała Czacheritza z listem do klasztoru augustianów na Piasku we Wrocławiu w sprawie przejścia do konwentu kłodzkiego pewnego profesora z Wrocławia, w zamian za przeniesienie Wettzigersa do Wrocławia. We Wrocławiu przebywał najprawdopodobniej do śmierci Czacheritza, czyli do 1489 r., gdzie był czynnym kaznodzieją w prepozyturze św. Ducha. Wezwany przez przeora zwrócił się z prośbą o przeniesienie na stałe z Kłodzka do Wrocławia lub Żagania. W sierpniu 1489 r. został przyjęty do Żagania, a następnie w 1493 r. wystąpił w prepozyturze klasztornej w Zielonej Górze. Jako kaznodzieja zaś wystąpił w 1496 oraz 1497 r. w Żaganiu, a w 1493 r. we wspomnianej Zielonej Górze. Adolf Świerk oraz Wojciech Mrozowicz – na których dotychczasowych ustaleniach (opartych głównie na wzmiankach w *Cronica monasterii canonicorum regularium in Glacz*), powołując się w tym miejscu jako: „frater Patricius predicator et confessor Alamannorum claustris s. Trinitatis extra muros Thessnen”, wymienili trzy rękopisy reprezentujące jego twórczość, a mianowicie: II.Q.13, pisany w latach 1473 i 1481 oraz I.Q.411 z przełomu XV/XVI w., ponadto interesujący nas szczególnie I.Q.137, pisany – jak wspominaliśmy wyżej – w Zielonej Górze w 1493 r.⁹

nr 76, s. 219–225; idem, *Średniowieczne roczniki śląskie. (U progu prac nad nowym wydaniem)* [w:] *Przełomy w historii. XI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław 15–18 września 1999 roku. Pamiętnik*, t. 2, cz. 1, Toruń 2000, s. 111–112; *W Repertorium operum antihussiticorum* nienotowany, www.antihus.eu [dostęp: 15.12.2019 r.].

⁸ BUWr, I.F.641, rkps.

⁹ Por.: A. Świerk, *Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu*, Wrocław 1965, s. 49, 156; W. Mrozowicz, *Kronika klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku. Ze studiów nad średniowiecznym dziejopisarstwem klasztornym*, Wrocław 2001, s. 183, 186, 188; *Cronica monasterii canonicorum regularium (S. Augustini) in Glacz / Kronika klasztoru Kanoników Regularnych (św. Augustyna) w Kłodzku*, ed./wyd. W. Mrozowicz, Wrocław 2003, s. 265, 298.

Znacznie mniej wiemy o bernardynie Patryku. Jeśli identyfikacja jest prawdziwa, jego imię jako: „frater Patricius predicator et confessor Alamannorum claustris s. Trinitatis extra muros Thessnen” występuje wśród imion innych braci klasztornych w dokumencie o przekazaniu pewnej sumy pieniędzy na ręce magistra sztuk Jana Tratkoppa (Tratkoffa), przedstawiciela papieża i biskupa wrocławskiego, wystawionym 23 maja 1509 r. w Cieszynie¹⁰. Patryk byłby zatem bernardynem, kaznodzieją z klasztoru w Cieszynie. Klasztor w Cieszynie należał do prowincji czeskiej bernardynów, tak jak inne ich domy na Śląsku. Powstał w 1476 r. lub wcześniej w 1470 r., ufundowany i uposażony przez księcia cieszyńskiego Przemysława II panującego w latach 1452–1477. W tym czasie wikariusz prowincjonalny Jakub z Głogowa przyjął konwent cieszyński do prowincji czeskiej. Klasztor zbudowano poza murami miejskimi – niedaleko Bramy Frysztackiej, dlatego zwano go klasztorem za Frysztacką Bramą albo dolnym (w odróżnieniu od klasztoru dominikanów) – ze składek gminnych. Z klasztorem był związany kościół oraz kaplica św. Trójcy. Bernardyni przebywali w klasztorze cieszyńskim do 1542 r., kiedy na rozkaz księcia Waclawa zostali z miasta wypędzeni i przewiezieni do konwentu w Bytomiu¹¹. Spuścizna pisarska brata Patryka nie jest zbadana.

Wspomnijmy jeszcze jedno nazwisko, które może wiązać się z aktywnością twórczą naszego Jana z Paczkowa. W Zielonej Górze, w tamtejszym kościele parafialnym, którego patronat w 1423 r. objęli kanonicy regularni z Żagania, od 1437 r. aż do śmierci prepozytem był Bernard Fabri, bardzo znany i niezwykle płodny żagański kaznodzieja. Ogromna spuścizna homiletyczna Fabriego zachowana w 20 kodeksach – albowiem, jak sam wyznał, głosił kazania niemal codziennie przez 25 lat za wyjątkiem przerw wymuszonych chorobą lub obowiązkiem uczestnictwa w kapitule – stanowi niezwykle interesujący materiał, bogaty w wątki obyczajowe i krytykę religijności popularnej oraz wszelkiego rodzaju *errores* i nadużyć w kulcie¹².

¹⁰ A. Schulte, *Die Frage in Rom, 1495–1523. Mit Studien zur Geschichte des kirchlichen Finanzwesens jener Zeit. Bd. 2. Urkunden*, Leipzig 1904, s. 17.

¹¹ G. Waś, *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnośląskich XIII–XVI wieku*, Wrocław 2000, s. 119, przyp. 100.

¹² J. Klapper, *Bürgerliche Kultur im schlesischen Mittelalter, Grünberg 1440*, „Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde” 1926, t. 27, s. 51–54 i przyp. 2, gdzie lista 20 rękopisów z kolekcjami kazań Fabriego; D. Ladisch-Grube, *Fabri, Bernhard* [w:] *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*,

Nie jest wykluczone, że jego osobowość twórcza mogła wpłynąć także na aktywność intelektualną i pastoralną Wettzigera. Klasztor augustinianów w Żaganiu był aktywnym ośrodkiem reformatorskim, żarliwym oponentem husytyzmu, o czym świadczy nie tylko biblioteka klasztorna, lecz także osobowość opata Ludolfa z Żagania¹³.

Powracając do postawionego w tytule zagadnienia, w pomienionym rękopisie wrocławskim, który zawiera kolekcję kazań, znajduje się wyluszczone w tytule niezwykle interesujące kazanie, podstawa źródłowa niniejszej prezentacji. Między kartami 49r–50v znajduje się drugie w kolejności w kolekcji kazanie *Na V-tą Niedzielę po Objawieniu Pańskim (Sermo [III]: Dominica V post Epiphaniam)*¹⁴. Zapisane jedną ręką, w jednej kolumnie regularnym duktem, ciemnobrązowym inkaustem z podkreśleniami inkaustem czerwonym.

Interesujące nas kazanie poprzedza pierwsze kazanie na to samo święto *Sermo [II]: Dominica V post Epiphaniam*, które jest, rzecz można, introdukcją do drugiego¹⁵. Oparto je także na wymownej perykopie (Mt 8,25–26) z ewangelicznym opisem uciszenia burzy na morzu przez obudzonego ze snu Jezusa, na usilną prośbę zrozpaczonych apostołów: „Domine salva nos perimus et dicit eis quid timidi estis modicae fidei tunc surgens imperavit ventis et mari et facta est tranquillitas magna...”. („Panie, ratuj, giniemy!» A On im rzekł: «Czemu bojaźliwi jesteście, małej wiary?» Potem wstał, rozkazał wichrom i jezioru, i nastąpiła głęboka cisza”)¹⁶.

t. 2, Berlin–New York 1980, szp. 681; A. Świerk, *Średniowieczna biblioteka...*, s. 152–153.

¹³ A. Świerk, *Średniowieczna biblioteka...*, s. 90–93; F. Machilek, *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*, München 1967, s. 32–56; S. Bylina, *Czeska myśl reformatorska i jej echa na Śląsku [w:] idem, Hussitica. Studia*, Warszawa 2007, s. 13–44.

¹⁴ *Sermo (II): Dominica V post Epiphaniam*. Inc.: „Domine nonne bonum semen seminasti in agro tuo, unde ergo habet zizanium». Et ait Ihesus <inimicus homo fecit> *Mat 13* [Mt 13,27]. Unde hoc habet duas questiones. Unam implicitam respensionem <Domine nonne bonum semen seminasti>, huic competit responsio Spiritu Sancto intellecta utique sic...>...Expl.: „Sic e contra, qui seminant in benedictionem, de benedictionem metent. Eis largam retributionem. Quando dicitur eis illud *Mat 25* [Mt 25,34]: <Venite benedicti etc.>, ad quod nos perducatur etc.” BUWr, I.Q.137, rkps, f. 49r–50v; zob. A. Świerk, *Średniowieczna biblioteka...*, s. 49, 156.

¹⁵ BUWr, I.Q.137, *Sermo (I): Dominica V post Epiphaniam*, rkps, f. 48r–49r.

¹⁶ *Ibidem*, f. 48r. Wszystkie cytaty z Biblii w polskim tłumaczeniu wg: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych (Biblia Tysiąclecia)*, wyd. 3, Poznań–Warszawa 1988.

Ujęte w tytule kazanie (*Sermo (II): Dominica V post Epiphaniam*) jest zaś komentarzem do perykopy ewangelicznej z Mt 13,27: „*accedentes autem servi patris familias dixerunt ei domine nonne bonum semen seminasti in agro tuo unde ergo habet zizania*” („Słudzy gospodarza przyszli i zapytali go: «Panie, czy nie posiałeś dobrego nasienia na swej roli? Skąd więc wziął się na niej chwast?»”). Już zatem, jak widzimy, sama podstawa (*verbum thematicis*) prezentowanego kazania jest niezwykle wymowna. Treść perykopy ewangelicznej wprowadza nas już we wstępnie kazania do wykładni nauczania oraz w klimat dydaktyki moralizatorskiej.

Przedmiotem komentarza jest słowo *semen*, ‘ziarno’, ‘nasienie’, które kaznodzieja poddaje wnikliwej analizie moralizatorskiej. Wykładnię kaznodziei poprzedza obszerna nota zredagowana w formie plastycznej prezentacji, wydzielonej obramowaniem czerwonym inkaustem. W jej ramach w lewej kolumnie kaznodzieja zestawiał sześć kategorii żywnych nasion wysiewanych przez Stwórcę, w dole zaś sześć wysiewanych przez diabła. Po prawej stronie kolumny stosownie do każdej z wymienionych kategorii zestawiał listę sześciu cnót oraz sześciu przywar, które takie nasienie Boże lub diabelskie rodzi, gdy wszędzie. Praktyczny, enumeratywny sposób redakcji takiej wykładni za pomocą prostej graficznej ekspozycji wspomagał pamięć samego kaznodziei oraz służył lepszemu zapamiętaniu przez audytorium.

Do wydzielonych sześciu pól uprawnych (*sex agri*), na których dobre nasienie wysiewa Stwórca, należą: *terrestris paradisus*, *materialis mundus*, *corpus animatum*, *anima racionalis*, *Ecclesia universalis* oraz *vita regularis*. Wysiane na nich ziarno-nasienie rodzi odpowiadające im kolejno cnoty: *iusticia* i *obedencia*, *caritas* i *concordia*, *anima racionalis*, *ratio* i *sapiencia*, *redemptoris fides* oraz *mundi contemptum*¹⁷.

W antynomicznym zaś świecie diabeł sieje także, lecz wysiewa złe ziarno i zbiera tylko kąkol. Sieje bowiem na innych polach, którymi są: *iniurius homo* (pomyłkowo przez kopistę pominięte i uzupełnione przez dopisanie po lewej stronie schematu), *privatus amor*, *fomes peccati*, *caro*, *hereticus*, *amor mundi*. Na nich zaś rodzą się z kolei same przywary, odpowiednio: *iniusticia* i *inobedencia*,

¹⁷ *Ibidem*, f. 49r.

odium i invidia, virginalis culpa, temptatio i concupiscencia, heresis i errores oraz *apostasias*¹⁸.

Prosty schemat graficzny jest wykładnią sięgającą do starej tradycji alegorycznej, często wykorzystywaną w średniowiecznym kaznodziejstwie. Od początku bowiem w katechezie chrześcijańskiej pod wpływem Dekalogu i autorytetu Pisma św. (Lm 21,8; Prz 12,28; Mt 7,13–14) normy zachowania chrześcijańskiego wykładano na drodze przeciwstawiania wad i cnót, ukazywano jasne i ciemne strony natury ludzkiej za pomocą konstrukcji tzw. dwóch dróg, życia i śmierci, lub posługiwano się uniwersalną symboliką światła przeciwstawianego ciemności. W tym przypadku katecheza już od wczesnego średniowiecza korzystała z antycznych modeli w dziełach Prudencjusza czy Kasjana, opisujących walkę między cnotami i wadami lub terapię wad za pomocą cnót, zgodną z zasadą medyczną *contraria contrariis sanantur*, przeniesioną na grunt chrześcijański, m.in. w pismach Izydora z Sewilli i jego następców¹⁹. Nie inaczej jest w prezentowanej wykładni. Dwa przeciwstawione sobie światy wartości wykluczają się, wysiewane pola cnót i przywar znoszą się wzajemnie. Świat cnót jest odwróceniem świata przywar lub inaczej – demoniczny świat jest światem odwróconym, światem na opak. Zestawiając je ze sobą, kaznodzieja przedstawił antynomiczne pary kategorii uprawianych pól:

terrestris paradisus – iniurius homo
materialis mundus – privatus amor
corpus animatum – fomes peccati
anima rationalis – caro
Ecclesia universalis – hereticus
vita regularis – amor mundi

oraz cnót i przywar:

iusticia i obediencia – iniusticia i inobediencia
caritas i concordia – odium i invidia
anima rationalis – virginalis culpa

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Zob. szerzej K. Bracha, *Casus pulchra de vitandis erroribus conscientiae purae. Orzeczenia kazuistyczne kanonistów i teologów krakowskich z XV w.*, Warszawa 2013, s. 22.

*ratio i sapiencia – temptacio i concupiscencia
redemptoris fides – heresis i errores
mundi contemptum – apostasia*²⁰.

Następnie w dalszej części kazania każdą z wydzielonych kategorii pól uprawnych wraz z cnotami i przywarami kolejno wyjaśniał. Cechą charakterystyczną zasadniczej części wykładni omawianego kazania oraz głównych intencji kaznodziei jest predylekcja do wykładni szczególnie piątej kategorii pola zasiewanego przez Stwórcę, a mianowicie *universalis Ecclesia*. Tej kategorii kaznodzieja poświęcił najwięcej miejsca. Jej wykładnia zajmuje nieomal dwie karty, czyli dwie trzecie całego kazania i jest wewnętrznie rozbudowana w stylu enumeratywnym²¹. Mówca skupił się na przeciwieństwie Kościoła powszechnego, którym jest, jak wyżej zauważyliśmy, herezja. Przypomnijmy, że *Ecclesia universalis* została przeciwstawiona *hereticus*, a *redemptoris fides – heresis i errores*. Wszystko zatem to, co przeciwstawia się wysianemu na polu Kościoła powszechnego nasieniu: wierze katolickiej, nauce Ewangelii oraz cnotom, a szczególnie łasce zbawienia, nie jest pożądanym owocem, lecz kłakolem. Kłakol wysiewa i zbiera z pól nieprawnych chrześcijanin podobnie jak heretyk, żyd oraz zły chrześcijanin. Wszyscy bowiem wymienieni przeciwstawiają się nauce Kościoła, albowiem jak wykladał, „ordinacionibus Ecclesie seu articuli fidei et doctrine Christi contradicit dicendo et faciendo”²². Naturalne właściwości kłakola, którymi są: szorstkość, gorycz i trucizna, wyłożył w odrębnych trzech akapitach. Pierwszą, szorstkość, porównał do heretyków, herezjarchów, którzy podobni są do ostrzy (noża) w zwodzeniu ludzi, tak jak ostra jest brzytwa. Tak bowiem jak brzytwa ostra goli całą głowę, tak heretyk potrafi skutecznie odwrócić od wiary²³.

Wykładnię herezji poprzedził wymownym cytatem z I Listu do Tymoteusza św. Pawła (1 Tm 4,1–3): „in novissimis temporibus discedent quidam a fide adtententes spiritibus erroris et

²⁰ BUWr, I.Q.137, *Sermo (II): Dominica V post Epiphaniam*, rkps, f. 49r.

²¹ *Ibidem*, f. 49v.

²² *Ibidem*.

²³ „Nam zizania habet in se vim acutam, amaram et venenosam. Sic et heresis unde heretici valde acuti sunt ad decipiendum. Unde *Psalmus*: «Sicut novacula acuta» [Ps 51,4]. Unde novacula ducta per caput, cito caput totaliter radit. Sic et heresis a veritate fidei abducit”, *ibidem*.

doctrinis demoniorum in ypocrisi loquencium, mendacia et prohibencium nubere abstinere a cibus, quos Deus creavit cum gratiarum accione ad percipiendum fidelibus...” („w czasach ostatnich niektórzy odpadną od wiary, skłaniając się ku duchom zwodniczym i ku naukom demonów. Stanie się to przez takich, którzy obłudnie kłamią, mają własne sumienie napiętnowane. Zabraniają oni wchodzić w związki małżeńskie, nakazują powstrzymywać się od pokarmów, które Bóg stworzył, aby je przyjmowali z dziękczynieniem wierzący i ci, którzy poznali prawdę”)²⁴. Kaznodzieja wyjaśnił następnie, że chodzi o tych, co podważają sakrament Eucharystii, ciała i krwi Chrystusa, zasadność sakramentu spowiedzi, chrztu i małżeństwa. Kim zatem są owi heretycy, pytał i odpowiadał. Są nimi: nestorianie, arianie, Jan Wiklef, Jan Hus, Jan Žižka i Jan Rokycana, ponadto waldensi, pikardzi, to znaczy „kwczker”, jak dodał kaznodzieja, wpisując głosę staroniemiecką (zniekształcone zapewne od stn. *kaczhir* – niem. *Ketzer* – pol. *kacercz*)²⁵.

Gorycz zaś to współcześni heretycy. Ta problematyka ze zrozumiałych powodów, aczkolwiek w czasach późnych, musiała być kaznodziei najbliższa. Kaznodzieja rozbudował tę partię kazania szczególnie i wzbogacił faktograficznie. Krytyczną wykładnię herezji przeobraził w wywód kronikarski, inkorporując do kazania swiste kalendarium husytyzmu w formie długiej noty rocznikarskiej.

Swoją relację historyczną inicjuje rokiem 1418, kiedy, jak powiada, prażanie stracili dziewięciu braci kaznodziejów „in suburbio *Clawmencz*”²⁶. Kaznodzieja pomieszał tu dwa, jak się zdaje, wydarzenia: tzw. defenestrację wrocławską – na Nowym Mieście we Wrocławiu z 1418 r., kiedy rzesza tamtejszych rzemieślników,

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ „De quibus eciam habentur extra de hereticis capitulum ad abolendus unusquisque, qui de sacramento corporis et sangwinis Christi, vel de baptismo seu de peccatorum confessionem, matrimonio et sacram unccionem nihil tenent. Quales fuerat Nestorius, Arrianus, Wicleff, Hus, Schifko, Rokoczan et Waldensis, Pikardi, id est, kwczker et alii plures, qui sanctam Ecclesiam disfamant dicens, sacramenta Ecclesie nihil prodesse, nec suffragia defunctibus valere, sed propter avariciam inverta a sacerdotibus”, *ibidem*; M. Lexers, *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, Stuttgart 1986, s. 107.

²⁶ „O fidelis considera, qualiter provincie, quot civitatis, ville, ecclesie, monasteria destructa sunt nostris temporibus. Unde anno domini 1418 pragensis destruxerunt monasterium fratrum predicatorum in suburbio *Clawmencz* et hoc fuit primum. Et sunt modo 96 anni”, BUWr, I.Q.137, *Sermo: Dominica V post Epiphaniam*, rkps, f. 50r; „Anno 1418 destruxerunt monasterium fratrum predicatorum, ut supra”, *ibidem*.

podburzona kazaniem w kościele św. Klemensa, uderzyła na Radę Starego Miasta, zabiła wielu rajców i przejęła władzę, oraz spalenie kościoła dominikanów św. Klemensa w Pradze w 1420 r.²⁷ W 1419 r. doszło zaś w Nowym Mieście do wyrzucenia przez okno rajców miejskich, pod czym rozumiemy I defenestrację praską z 30 lipca 1419 r., na której czele stał radykalny kaznodzieja Jan Želiwski. W wyniku wypchnięcia z okien ratusza zginęło wówczas trzydzieści osób (a nie siedem?), w tym burmistrz, zastępca wójta, rajcy oraz pacholek rady²⁸. Interesujące, że kaznodzieja określił dokładnie upływ czasu od tych dwóch wydarzeń, a mianowicie od 1418 r. miało upłynąć 96 lat, a od defenestracji praskiej 95 lat. Pozwalałoby to, aczkolwiek ostrożnie, datować moment zredagowania kazania na rok 1514, co w wypadku studiów nad kolekcjami średniowiecznych kazań jest sytuacją komfortową i wyjątkową. Taka datacja stoi jednak w sprzeczności z datą zredagowania kolekcji kazań w kolofonie (1492 r.). Dalej śląski kaznodzieja wymienia rok 1420 i wojny husyckie pod dowództwem Jana Žižki, który miał zgromadzić 40 tys. wojowników, wystąpić wraz ze swoją armią przeciwko Zygmunтови Luksemburskiemu, niszczyć monstrancje oraz zdobyć Wyszehrad. Od tego czasu miały upłynąć – jak obliczył kaznodzieja – 94 lata, co potwierdza wcześniejszy rachunek upływu czasu na 1514 r. Kaznodzieja mówi tu zatem o walkach w trakcie tzw. I krucjaty antyhusyckiej ogłoszonej wiosną 1420 r.²⁹ W 1456 r. według kaznodziei heretycy paktowali z Jerzym z Podiebradu, w wyniku czego odsunęli

²⁷ G. Grünhagen, *Zur Geschichte des Breslauer Aufstandes von 1418*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1871, Bd. 11, H. 1, s. 188–196; H. Markgraf, *Aus Breslau’s unruhigen Zeiten, 1418–1426*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” 1880, Bd. 15, s. 63–99; W. Dziewulski, *Spoleczeństwo śląskie a husyci*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1960, t. 5, s. 6; B. Czechowicz, *Dvě centra v Koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348–1453)*, Hradec Králové 2011, s. 144; M. Goliński, *Wrocław od połowy XIII do początków XVI wieku [w:]* C. Buško, M. Goliński, M. Kaczmarek, L. Ziątkowski, *Historia Wrocławia. Od pradžejów do końca czasów habsburskich*, t. 1, Wrocław 2001, s. 176–179; J. Havrda, M. Kovář, A. Žďárská, *Dominikánský klášter sv. Klimenta v Praze na Starém Městě*, „Staleta Praha” 2017, R. XXXIII, č. 2, s. 1–72.

²⁸ „Anno domini 1419 proiecerunt consules de pretorio nove civitatis et sunt 95 anni”, BUWr, I.Q.137, *Sermo: Dominica V post Epiphaniam*, rkps, f. 50r.; por. F. Šmahel, *Husitská revoluce*, t. 3, Praha 1993, s. 7–18.

²⁹ BUWr, I.Q.137, *Sermo (II): Dominica V post Epiphaniam*, rkps, f. 50r.; S. Bylina, *Revolucja husycka*, t. 3: *Kontrrewolucja i opór pokonanych*, Warszawa 2016, s. 44–46; A. Paner, *Jan Žižka z Trocnova*, Gdańsk 2002, s. 133–137.

od władzy Władysława, króla węgierskiego i czeskiego, najbardziej chrześcijańskiego władcę, co spowodowało rychłą śmierć monarchy (1457 r.). Na tron zaś został wyniesiony Jerzy z Podiebradu. Wszystko według kaznodziei miało się wydarzyć 32 lata wcześniej, co przesuwając moment spisania tekstu na 1488/1489 r. Pod rokiem 1457 wspomina o wystąpieniu heretyka Jana Rokycana (Rokičany), który – jak dodawał kaznodzieja – jeszcze do dziś zbiera swoje żniwo. Od tego czasu upłynęły 23 lata. Kaznodzieja i tym razem jest nieprecyzyjny. Najprawdopodobniej miał na myśli wystąpienie Rokycana (zm. 1471 r.) na Synodzie w Kutnej Horze w 1441 r.³⁰ Następnie nastąpił Maciej Korwin, powiada dalej kaznodzieja, który wystąpił przeciwko herezykom i wielu uśmiercił. Sam zaś zmarł w 1491 r. Po nim na tron wstąpił Kazimierz Jagiellończyk, król Polski, następca Władysława (Jagiello). Wówczas, jak dodaje, w 1483 r. wyrzucono konsulów, złupiono wiele kościołów, klasztorów i duchownych katolickich. W tym przypadku kaznodzieja miał zapewne na myśli tzw. II defenestrację praską i tym razem podał prawidłową datę 1483 r., kiedy to w Pradze doszło do powstania przeciwko próbie rekatolizacji Czech. Z praskiego ratusza wyrzucono katolickiego burmistrza i kilku radnych³¹. Kronikę husycką zakończył datą: „Hec omnia computata sunt per me Anno domini 1492 iam currente”³². Nota ta rodzi pytania, czy przywołana dopiska pochodzi od Jana z Paczkowa i czy jest to skopiowany kolofon z kolekcji kazań wspomnianego wyżej bernardyna Patryka? Niestety, kazania Patryka, kaznodziei cieszyńskiego, nie są zidentyfikowane i nie możemy zweryfikować tekstu kazania na drodze prostego porównania.

Po omówieniu wydarzeń husyckich kaznodzieja alegoryzował trzecią właściwość kąkolu, czyli truciznę, oraz skomentował szóstą kategorię pól uprawnych – *vita regularis*, ale ten fragment kazania jest w niniejszej prezentacji mniej istotny³³. Do wątków kronikarskich wrócił jeszcze w końcówce kazania, gdzie w jednym ciągu chronologicznym, w dopisanej *in continuo* specjalnej, ale wyodrębnionej nocie, wymienił kilka wydarzeń: datę 1347 r., fundacji Uniwersytetu Praskiego (faktycznie 1348 r.), „Edyktu kutnohorskiego”,

³⁰ F. Šmahel, *Husitská revoluce*, t. 4, Praha 1993, s. 81–82 oraz s. 186, przyp. 129, gdzie dalsza literatura.

³¹ F. Šmahel, *Pražské povstání 1483*, „Pražský Sborník Historický” 1986, t. 20, s. 35–102.

³² BUWR, I.Q.137, *Sermo (II): Dominica V post Epiphaniam*, rkps, f. 50r.

³³ *Ibidem*.

który umieścił pod rokiem 1410 (faktycznie 1409 r.), stracenie na stosie Jana Husa i Hieronima z Pragi w 1415 r. w Konstancji, od czego, jak dodawał, upłynęło już 76 lat, oraz ponownie wymienił omówione wyżej wydarzenia z 1418 r. i stracenie dominikanów³⁴.

Można się domyślać, że materiał rocznikarski kazania jest recepcją kronikarską prawdopodobnie jednej z kronik czeskich lub śląskich. Weryfikacja tej hipotezy jest kwestią przyszłych badań, choć już teraz można stwierdzić, że Jan z Paczkowa wyraźnie przejawiał zainteresowania historyczne, a twórczość kronikarska nie była mu obca. Dzięki edycji W. Mrozowicza znamy „rękopis żagański”³⁵, który zawiera m.in. kompilację *Rocznika świętokrzyskiego nowego* oraz *Zapiski rocznikarskie z lat 1420 i 1348* sporządzone jak cały kodeks przez Jana z Paczkowa³⁶. Przypisuje mu się także *Annales Silesiaci compilati*³⁷. Wspomniane *Zapiski rocznikarskie z lat 1420 i 1348* znamionują ten sam styl oraz fakty inkorporowane do naszego kazania. Jedno z przytoczonych tam wydarzeń przypomina, że „Anno Christi 1420 surrexit heresis in Boemia”, a drugie opowiada o zarazie z 1348 r., czyli 147 lat wcześniej, jak dodaje zgodnie ze swoją manierą kaznodzieja³⁸.

Kopista (Jan z Paczkowa?) nie zawsze dokładnie przejmował lub nie do końca rozumiał relacjonowane wydarzenia i mylił się w wyliczeniach upływających lat lub popełniał zwykle błędy chronologiczne. We wspomnianej nocie końcowej kazania pojawia się zdanie: „Nota anno domini 1347 fundata est universitas pragensis. Et sunt iam 140 anni. Anno domini 1443 cepit heresis in Praga. Et sunt nunc 47 anni. Et 53 anni post fundacionem. Anno domini 1410 universitas immutata est per regem in modo regnis et tunc recesserunt Alemanni post 16 annos, quibus se vexaverant cum Boemis magistris inter se, et sunt iam 85 anni. Anno domini 1415 Hus et Ieronimus combusti

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ BUWr, I.F.203, rkps.

³⁶ *Rękopis żagański*, wyd. W. Mrozowicz [w:] MPH, s.n., t. 12, Kraków 1996, s. 93–97; W. Mrozowicz, *Późnośredniowieczna kompilacja dziejów Polski...*, s. 219 et seq.; idem, „Litwani et rex eorum ad fidem convertuntur Cristi”. *Die Wahrnehmung Litauens und der Litauer im mittelalterlichen Schlesien*, „Studia Historica Brunensia” 2019, vol. 66, iss. 2, s. 100, przyp. 21, gdzie niewydanym fragment z rękopisu (BUWr, I.Q. 411) z charakterystyką Władysława Jagiełły.

³⁷ *Annales Silesiaci compilati*, wyd. M. Błażowski [w:] MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 657–679; por. W. Mrozowicz, *Wetziger Jan z Paczkowa...*, s. 145.

³⁸ *Rękopis żagański...*, s. 91.

in Constancia et sunt iam 76 anni”³⁹. W jednym zdaniu popełnił szereg błędów w datach wymienionych wydarzeń.

Na pewno przedstawione kazanie jest interesującym świadectwem nie tylko dalekiego echa wydarzeń husyckich relacjonowanych z dużym dystansem chronologicznym w końcu XV w., lecz przede wszystkim przykładem kaznodziejstwa jako narzędzia *memoriae*, pamięci historycznej, polemik religijnych, szczególnego medium, pomostu między przeszłością a teraźniejszością, skutecznym narzędziem w budowaniu historycznej świadomości wiernych. W świetle rozpoznanego do dziś piśmiennictwa z problematyką husycką w rękopisach śląskich przykład antyhusyckich polemik w kaznodziejstwie z predylekcją historiograficzną pozostawał dotychczas nieznany i, jak się wydaje, jest unikatowy⁴⁰.

Czemu miały służyć uporcezywe wyliczenia kaznodziei wpływających lat od relacjonowanych wydarzeń? Czy dystans czasowy miał służyć celom dydaktycznym, ideowym, apologetyki chrześcijaństwa i siły Kościoła ortodoksyjnego, który potrafił przeciwstawić się hereetyckiej kontestacji, czy też przestrodze przed powrotem do starych błędów, a być może deprecjacji polemik religijnych, które przerodziły się w rozlew krwi i wciąż jeszcze widoczne krwawe rany? W pewnym miejscu analizowanej wykładni kaznodzieja wypominał przedstawicielom świeckiej władzy. „Gdzie są nasi książęta katoliccy?”, sugerując, że nieskutecznie reagowali⁴¹. Jego krótka historia tych tragicznych lat, rzecz można, husyckiej w jego mniemaniu smuty, to zatem wyrzut sumienia, sprzeciw duchownego wobec przelewu krwi, wielka krytyka nie tylko ruchu husyckiego, lecz także kontestacja opieszałości strony katolickiej, która do tej smuty się przyczyniła, a wreszcie przestroga przed jej powrotem.

Tylko paradoks dziejowy sprawił, że topiczna w średniowiecznym kaznodziejstwie alegoria ziarna, nasienia (*semen*) w związku z perykopą z Księgi Izajasza 1,9: „Semen est verbum Dei” stała się narzędziem propagacji idei najpierw reformatorskich, później husyckich pod piórem husyckich kaznodziejów. To oczywiście projekcja wcześniejszych akcentów. Metafora z ziarnem-nasieniem,

³⁹ BUWr, I.Q.137, *Sermo (II): Dominica V post Epiphaniam*, rkps, f. 50v.

⁴⁰ Por. S. Solicki, *Problematyka husycka w średniowiecznych księgozbiorach śląskich* [w:] *Polskie echa husytyzmu. Materiały z konferencji naukowej Kłodzko, 27–28 września 1996*, red. S. Bylina, R. Gładkiewicz, Warszawa 1999, s. 116–141 (gł. s. 136–141).

⁴¹ BUWr, I.Q.137, *Sermo (II): Dominica V post Epiphaniam*, rkps, f. 50r.

najczęstszy motyw w tym kontekście często powoływany za: Iz 1,9; Pwt 8,3; Mt 4,4; 13,1–23 oraz Łk 8,11, ma odniesienia biblijne i jest kontynuacją tradycji o bardzo starej proweniencji zaadaptowanej przez chrześcijaństwo⁴². Odnajdujemy ją w wypowiedziach Ojców Kościoła, m.in. Orygenes, Augustyna oraz Grzegorza Wielkiego. Tak bowiem jak pokarm i słodkości pożywiają ciało, podobnie słowa Boże wzmacniają ducha, albowiem pożywieniem dla ducha są czytania, wytrwałe modlitwy i słowa nauczania, wykladał Orygenes w jednej z homilii⁴³. Metafora z pokarmem odzwierciedlała ideę kazania jako instrumentu nauczania wiernych i nośnika treści ewangelizacyjnych, które przeobrażało ludzkie postawy, czyli jak ziarno-pokarm miało rodzić nową wartość, co można zestawić z obecną w *devotio moderna* ideą *conversio*, nurtu nieobcego przecież reformie czeskiej⁴⁴. Stała się także głównym przesłaniem w procesie nobilitacji kazania już w dekretach IV Lateranum. Konstytucję 10,1 rozpoczyna zdanie: „Inter cetera que ad salutem spectant populi christiani, pabulum uerbi Dei permaxime sibi noscitur esse necessarium, quia sicut corpus materiali sic anima spiritualis cibo nutritur, eo quo non in solo pane uiuit homo, sed in omni uerbo quod procedit de ore Dei”⁴⁵. Podobne akcenty odnajdujemy już w akcie fundacji Kaplicy Betlejemskiej w Pradze, gdzie pojawiła się idea kazania jako pokarmu-nasiona, ziarna (*semen*) i stała się myślą przewodnią wystawionego dokumentu. Ideą erygowania Kaplicy Betlejemskiej było wszak podawanie „chleba duchowego”, stąd nazwa Betlejem (z hebr. *bet lechem* – *domus panis* – dom chleba), a w akcie fundacyjnym mowa jest o kazaniu jako nakazie Chrystusa i ziarnie, bez

⁴² K. Bracha, „*Semen est uerbum Dei*”. *Postylla Carcer animae* przypisywana Janowi Szczeknie [w:] *Amoenitates vel lepores philologiae*, red. R. Laskowski, R. Mazurkiewicz, Kraków 2007, s. 61–71; D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990, s. 199–206, 455–459; E.R. Curtis, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, Kraków 1997, s. 143–145.

⁴³ Origenes, *In Leviticum homelias*, 9, 7, ed. M. Borret, Turnhout 1981 („Sources chrétienne”, t. 287), s. 104, 106; por. Ch.L. Nighman, *Commonplaces on Preaching among Commonplaces for Preaching: The Topic Predicacio in Thomas of Ireland’s Manipulus Florum*, „Medieval Sermon Studies” 2005, vol. 49, s. 55.

⁴⁴ M. Staub, *Die süddeutsche Prädikaturen und die Ethik der mittelalterlichen „Devotio moderna”* [w:] *Die „Neue Frömmigkeit” in Europa im Spätmittelalter*, hrsg. v. M. Derwich, M. Staub, Göttingen 2004 („Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte”, Bd. 205), s. 298.

⁴⁵ *Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum commentariis glossatorum*, ed. A. Garcia y Garcia, Città del Vaticano 1981 („Monumenta Iuris Canonici”, Ser. A: *Corpus Glossatorum*, vol. 2), a. 10, s. 58.

którego bylibyśmy jak w Sodomie (Iz 1,9)⁴⁶. František M. Bartoš domyślał się, że Jan Szczekna/Štěkna († 1407), późniejszy kaznodzieja krakowski, który współtworzył Kaplicę Betlejemską, układał arenę dokumentu fundacji Kaplicy Betlejemskiej, dlatego podobny motyw znalazł się w jednym z jego kazań⁴⁷.

Nie jest zatem zaskoczeniem, że również Jan Hus wielokrotnie w swych kazaniach przywoływał przewodnią metaforę kazania – nasienia, pokarmu (*semen, semeno, sieme*). W komentarzu do przypowieści o siewcy według św. Mateusza do słów: „Królestwo niebieskie podobne jest do człowieka, który posiał dobre nasienie na swojej roli” (Mt 13,24) wykladał, że tak jak chłop (*sedlak*) wysiał pszenice na swym polu, tak Chrystus dobrych ludzi w Kościele. Nasieniem jest słowo Boże, a dobrym nasieniem jest wiara oraz dobre czyny Bożych synów. Bóg wysiał nasienie w całym Kościele na dobrej ziemi, która dopiero później została skażona grzechem⁴⁸.

Kaznodzieja śląski w obronie ortodoksji i już w obliczu zbliżającej się nowej kontestacji religijnej posłużył się tym samym

⁴⁶ „quam Betlehem, quod interpretatur domus panis (...) nisi enim ipse verbi dei et sanctae predicacionis nobis semen reliquisset, quasi Sodoma et Gomorra fuisset”, J. Teige, *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620)*, Císlu pop. 255, Oddíl I, *Staré mesto Pražské*, Dil. II, Praha 1915, s. 796; por.: F. Šmahel, *Antytezy czeskiej kultury późnego średniowiecza*, KH 1983, R. 90, nr 4, s. 719–727; *idem*, *Psané a mluvené slovo ve službách rané české reformace* [w:] *idem*, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 215–230 (tłum. pol.: *Słowo pisane i mówione w służbie reformy husyckiej* [w:] *Kultura pisma w średniowieczu. Znane problemy, nowe metody*, red. A. Adamska, P. Kras, Lublin 2013, s. 175–194); A. Molnár, *Aktywność ludu w ruchu reformatorskim. Świadectwo kazań husyckich* [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978, s. 77–119; P. Soukup, *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Strýbra*, Praha 2011, s. 68–92, 245–252; *idem*, *Die Predigt als Mittel religiöser Erneuerung: Böhmen um 1400* [w:] *Böhmen und das Deutsche Reich. Ideen- und Kulturtransfer im Vergleich (13.–16. Jahrhundert)*, hrsg. v. E. Schlotheuber, H. Seibert, München 2009, s. 235–264; J. Marek, *Jakoubek ze Strýbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*, Praha 2011, s. 198–199.

⁴⁷ „verbum Dei est semen, de quo Is. 1, 9: nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset etc.”. Mělník Okresní Muzeum, Q XI, *Postylla Jana Szczekny*, f. 42r (rkps zaginał), cyt. za F. Bartoś, *Husův učitel Dr. Jan Štěkna a kaple Betlemská*, „Věstník České Akademie Věd a umění” 1949, R. 58, s. 12 (oraz wyd. pol. *Postylla dra Jana Štěkny*, „Sobótka” 1951, R. 6, s. 22–23).

⁴⁸ Jan Hus, *Neděle sedmá po Kristovu Narození* [w:] *Mistr Jan Hus, Česká nedělní postilla. Vloženie svatých čtení nedělních*, vyd. J. Daňhelka, Praha 1992 („Magistri Iohannis Hus opera omnia”, t. 2: *Postilla de tempore bohémica*), s. 113; por. K. Bracha, *Jan Hus jako kaznodzieja i promotor kaznodziejstwa* [w:] *Jan Hus. Życie, myśl, dziedzictwo*, red. P. Kras, M. Nodl, Warszawa 2017, s. 167–192.

narzędziem i tą samą ideą ziarna, tą samą alegorią, którą szermowali i nobilitowali kaznodziejstwo husycy kaznodzieje, czyniąc z kazania-ziarna-nasienia podstawowe narzędzie walki religijnej i fundamentalny nośnik myśli i idei. Niestety, nie zawsze ziarno rodzi zdrową roślinę, czasami jest nim kąkol.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego:

I.Q.137, Jan z Paczkowa Wettziger, *Sermones varii de tempore et de sanctis*, f. 17r–345v,

I.Q.121–249, Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, tzw. Katalog Göbera, t. 15,

I.F.203, tzw. Rękopis żagański.

Mělník Okresní Muzeum, Q. XI, Jan Szczekna (Štěkna), *Postilla*, f. 1r–125v.

Źródła drukowane

Annales Silesiaci compilati, oprac. M. Błażowski [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878, s. 657–679.

Bracha K., *Casus pulchra de vitandis erroribus conscientiae purae. Orzeczenia kazuistyczne kanonistów i teologów krakowskich z XV w.*, Warszawa 2013.

Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum commentariis glossatorum, ed. A. Garcia y Garcia, Città del Vaticano 1981 („*Monumenta Iuris Canonici*”, Ser. A: *Corpus Glossatorum*, vol. 2).

Cronica monasterii canonicorum regularium (S. Augustini) in Glac / Kronika klasztoru Kanoników Regularnych (św. Augustyna) w Kłodzku, ed./wyd. W. Mrozowicz, Wrocław 2003.

Mistr Jan Hus, Česká nedělní postila. Vyloženie svatých čtení nedělních, vyd. J. Daňhelka, Praha 1992 („*Magistri Iohannis Hus opera omnia*”, t. 2: *Postilla de tempore bohémica*).

Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508, t. 1, red. A. Gašiorowski, T. Jurek, I. Skierska, R. Grzesik, Kraków 2004.

Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402–1541, red. A. Gašiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Warszawa 2011.

- Origenes, *In Leviticum homeliae*, ed. M. Borret, Turnhout 1981 („Sources chrétienne”, t. 287).
- Repertorium operum antihussiticorum*, www.antihus.eu.
- Rękopis žagański*, wyd. W. Mrozowicz [w:] *Monumenta Poloniae Historica* s.n., t. 12, Kraków 1996, s. 93–97.
- Schulte A., *Die Frage in Rom, 1495–1523. Mit Studien zur Geschichte des kirchlichen Finanzwesens jener Zeit*, Bd. 2: *Urkunden*, Leipzig 1904.
- J. Teige, *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620), Císlo pop. 255, Oddíl I, Stare mesto Pražske, Dil. II*, Praha 1915.

Literatura przedmiotu

- Bartoš F., *Husův učitel Dr. Jan Štěkna a kaple Betlemská*, „Věstník České Akademie Věd a umění” 1949, R. 58, s. 5–13 (wyd. pol. *Postylla dra Jana Štěkny*, „Sobótka” 1951, R. 6, s. 22–23).
- Bracha K., *Jan Hus jako kaznodzieja i promotor kaznodziejstwa* [w:] *Jan Hus. Życie, myśl, dziedzictwo*, red. P. Kras, M. Nodl, Warszawa 2017, s. 167–192.
- Bracha K., „*Semen est verbum Dei*”. *Postylla Carcer animae przypisywana Janowi Szczeknie* [w:] *Amoenitates vel lepores philologiae*, red. R. Laskowski, R. Mazurkiewicz, Kraków 2007, s. 61–71.
- Bylina S., *Czeska myśl reformatorska i jej echa na Śląsku* [w:] *idem, Hussitica. Studia*, Warszawa 2007, s. 13–44.
- Bylina S., *Rewolucja husycka, t. 3: Kontrrewolucja i opór pokonanych*, Warszawa 2016.
- Curtis E.R., *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, Kraków 1997.
- Czechowicz B., *Dvě centra v Koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348–1458)*, Hradec Králové 2011.
- Drabina J., *Życie codzienne w miastach śląskich XIV i XV w.*, Wrocław 1998.
- Dziewulski W., *Spółczesność śląskie a husyci*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1960, t. 5, s. 5–45.
- Forstner D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990.
- Goliński M., *Wrocław od połowy XIII do początków XVI wieku* [w:] *Historia Wrocławia. Od pradziejów do końca czasów habsburskich*, t. 1, Wrocław 2001, s. 176–179.

- Grünhagen G., *Zur Geschichte des Breslauer Aufstandes von 1418*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1871, Bd. 11, H. 1, s. 188–196.
- Havrda J., Kovář M., Žďárská A., *Dominikánský klášter sv. Klimenta v Praze na Starém Městě*, „Staleta Praha” 2017, R. XXXIII, č. 2, s. 1–72.
- Kaczor E., *Kazania o św. Jadwidze Śląskiej w rękopisach śląskich późnego średniowiecza* (mps rozprawy doktorskiej w Archiwum UJK).
- Klapper J., *Bürgerliche Kultur im schlesischen Mittelalter, Grünberg 1440*, „Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde” 1926, t. 27, s. 50–91.
- Ladisch-Grube D., *Fabri, Bernhard* [w:] *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Bd. 2, Berlin–New York 1980, szp. 681.
- Lexers M., *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, Stuttgart 1986 (37 wyd.).
- Machilek Fr., *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*, München 1967.
- Marek J., *Jakoubek ze Stríbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*, Praha 2011.
- Markgraf H., *Aus Breslau’s unruhigen Zeiten, 1418–1426*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” 1880, Bd. 15, s. 63–99.
- Molnár A., *Aktywność ludu w ruchu reformatorskim. Świadectwo kazań husyckich* [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978, s. 77–119.
- Mrozowicz W., *Kronika klasztoru kanoników regularnych w Kłodzku. Ze studiów nad średniowiecznym dziejopisarstwem klasztornym*, Wrocław 2001.
- Mrozowicz W., „*Litwani et rex eorum ad fidem convertuntur Cristi*”. *Die Wahrnehmung Litauens und der Litauer im mittelalterlichen Schlesien*, „Studia Historica Brunensia” 2019, vol. 66, iss. 2, s. 93–103.
- Mrozowicz W., *Materiały rękopiśmienne dotyczące św. Jadwigi w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu* [w:] *Księga Jadwiżańska. Międzynarodowe Sympozjum Naukowe „Święta Jadwiga w dziejach i kulturze Śląska”*, Wrocław–Trzebnica 21–23 września 1993 roku, red. M. Kaczmarek, M.L. Wójcik, Wrocław 1995, s. 233–249.
- Mrozowicz W., *Mittelalterliche Handschriften ober-schlesischer Autoren in der Universitätsbibliothek Breslau / Wrocław Handschriftenverzeichnis*, Heidelberg 2000.

- Mrozowicz W., *Późnośredniowieczna kompilacja dziejów Polski (Nieznany przekaz Rocznika tzw. świętokrzyskiego nowego wraz z Traktatem Henryka z Góry, 'Contra Cruciferos' w rękopisie Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu I Q 411)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1989, nr 76, s. 219–225.
- Mrozowicz W., *Średniowieczne roczniki śląskie. (U progu prac nad nowym wydaniem)* [w:] *Przełomy w historii. XI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław, 15–18 września 1999 roku. Pamiętnik*, t. 2, cz. 1, Toruń 2000, s. 109–116.
- Mrozowicz W., *Wetziger Jan z Paczkowa* [w:] *Słownik pisarzy śląskich*, t. 1, red. J. Lyszczyna, D. Rott, Katowice 2005, s. 145–146.
- Mrozowicz W., *Wetziger Johannes* [w:] *The encyclopedia of the medieval chronicle*, t. 2: J–Z, eds. G. Dunphy, T. Andrews, S. Bagge, K. Bate, M. Derwich, Leiden–Boston 2010, s. 1501–1502.
- Nighman Ch.L., *Commonplaces on Preaching among Commonplaces for Preaching: The Topic Predicatio in Thomas of Ireland's Manipulus Florum*, „Medieval Sermon Studies” 2005, vol. 49, s. 37–57.
- Paner A., *Jan Žižka z Trocnova*, Gdańsk 2002.
- Šmahel F., *Antytezy czeskiej kultury późnego średniowiecza*, „Kwartalnik Historyczny” 1983, R. 90, nr 4, s. 719–727.
- Šmahel F., *Husitská revoluce*, t. 3, 4, Praha 1993.
- Šmahel F., *Pražské povstání 1483*, „Pražský Sborník Historický” 1986, t. 20, s. 35–102.
- Šmahel F., *Psané a mluvené slovo ve službách rané české reformace* [w:] *idem, Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 215–230 (tłum. pol.: *Słowo pisane i mówione w służbie reformy husyckiej* [w:] *Kultura pisma w średniowieczu. Znane problemy, nowe metody*, red. A. Adamska, P. Kras, Lublin 2013, s. 175–194).
- Solicki S., *Problematyka husycka w średniowiecznych księgozbiorach śląskich* [w:] *Polskie echa husytyzmu. Materiały z konferencji naukowej, Kłodzko, 27–28 września 1996*, red. S. Bylina, R. Gładkiewicz, Warszawa 1999, s. 116–141.
- Soukup P., *Die Predigt als Mittel religiöser Erneuerung: Böhmen um 1400* [w:] *Böhmen und das Deutsche Reich. Ideen- und Kulturtransfer im Vergleich (13.–16. Jahrhundert)*, red. E. Schlotheuber, H. Seibert, München 2009, s. 235–264.
- Soukup P., *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Strážnice*, Praha 2011.

- Staub M., *Die süddeutsche Prädikaturen und die Ethik der mittelalterlichen «Devotio moderna»* [w:] *Die «Neue Frömmigkeit» in Europa im Spätmittelalter*, hrsg. v. M. Derwich, M. Staub, Göttingen 2004 („Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte”, Bd. 205), s. 285–299.
- Świerk A., *Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu*, Wrocław 1965.
- Was G., *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnośląskich XIII–XVI wieku*, Wrocław 2000.

Abstract

Hussitism as Tares: The Hussite Calendar in the Sermon *Dominica V post Epiphaniam* of Jan z Paczkowa Wettzinger from the End of the Fifteenth Century

In a manuscript from the end of the fifteenth century in the University of Wrocław Library, which derives from the Augustinian Monastery (*canonici regulares*) in Żagań (under the Provost in Zielona Góra), a collection of sermons has survived, a collection of homilies for the entire liturgical year, entitled *Sermones varii de tempore et de sanctis*, transcribed by Jan z Paczkowa Wettzinger (died after 1497). Wettzinger, a *canon regularis* from Kłodzko (he later lived in Żagań, Wrocław, and Zielona Góra), was not, despite appearances, the author of the collection, but he edited it on the basis of a collection of sermons of the Bernardine Patrick during his stay in Zielona Góra. Between pages 49r and 50v of the manuscript, there is the second (in sequence) sermon *Sermo II: Dominica V post Epiphaniam*. It is devoted to the phenomenon of heresy, which the preacher compares allegorically to the biblical tares. Wettzinger concentrates, above all, on an anti-Hussite polemic. He transforms a critical interpretation of heresy into a chronicle-style piece, incorporating into the sermon a calendar of the history of Czech Hussitism in the form of a long chronicler's note.